

לפניכם דף העד של שרה (סאלצה) קלינלר. שרה, המכונה סאלצה, קלינלר נולדה בסביבות 1928 בלודז' שבפולין. בתקופת המלחמה הועברה משפחתה של שרה לגיטו לודז'. בשנת 1942, בראש השנה, גורשה שרה באקציה שכונתה "שפערא" למחנה ההשמדה חלמנו, שם היא נשלחה לתאי הגזים. בן דודה של שרה, יוסף גולדברג, מילא בשנת 1978 את דף העד על שרה וכן על קרובי משפחה רבים נוספים ממשפחת קלינלר.

תמונת הנספה

מדוע לא צורפה תמונה לדף העד?

לדף עד זה לא צורפה תמונתה של שרה קלינלר. מעטים דפי העד שמצורף להם תצלום של הנספה. רוב ניצולי השואה איבדו בה את רוב בני משפחתם או את כל בני משפחתם. לעתים קרובות הם איבדו גם את כל רכושם קודם המלחמה ובמלחמה, לרבות תצלומים אישיים ומשפחתיים.

לעתים מוסר דף העד אינו קרוב משפחתו של הנספה והוא הכירו רק מתוקף נסיבות חיים אחרות או בתקופת המלחמה. גם כאשר ישנה קירבה משפחתית, הרי שלעיתים קרובות, ממלאים אנשים דפי עד על קרובי משפחתם, אך למעשה אינם מכירים אותם. איסוף פיסות המידע הנדרש בכדי למלא את דף העד, עשוי לתרום להיכרות עם סיפור החיים של קרובים אלו.

כאמור, אין ברשות רוב הניצולים תצלומים משפחתיים. במקרים רבים, לא רק שאין בידי ממלא דף העד תצלום של הנספה (אז מצורף לעיתים איור דיוקנו של הנספה), אלא הוא חסר גם פרטים אחרים אודותיו כדוגמת שנת לידה, שמות ההורים ועוד. כאשר כן נמצא תצלום בידי ממלא דף עד, הרי שבחלק מהמקרים, אין בידי תצלום מעודכן של הנספה, לכן, בליט ברירה, מצורף לדף העד, תצלום המציג את הנספה בצעירותו או אף בינקותו, או לחילופין כדמות אחת מתוך תצלום משפחתי ישן.

שם משפחה ופרטי: שרה קלינלר

מה אנחנו יודעים על שם המשפחה קלינלר?

מקור השם בשפה הגרמנית, ומשמעותו היא "מורה קטן". השמות היהודים שיקפו פעמים רבות מקצועות שהיהודים עסקו בהם. כך למשל השמות טישלר – נגר ושרייבר – סופר.

המאגר המרכזי של שמות קורבנות השואה

קריאת שמות המשפחה בדפי העד כמוה כקריאת אלף השנים של תולדות היהודים בלבה של אירופה, כפי שמתארת רות בונדי:

"כדי להבדיל בין משה למשה, יצחק ליצחק, לעתים דבקו בשמות היהודיים הנפוצים כינויים המתייחסים לתכונות בעליהם, גופניות ואחרות: ברשימות המלווים בריבית היהודים מהשנים 1497-1501 מופיעים דוד החיגר (Chromý), שמואל הקטן (Malý), משה הצולע (Kulhavý), פאיטל הרתחן ויון בעל העיניים הבולטות (Vzteklý) ויון בעל העיניים הבולטות (Vokatý). היה גם מי שנקרא יודל (Hluchý), משה היבש (Suchý), איזק חסר השיניים (Bezzubý), אנוך עקום הפה (Křivoušty) ושמעון המשוגע (Blázen). מטעמים מובנים לא המשיכו צאצאיהם לשאת את הכינויים האלה, להוציא החירשים והקטנים: Taub או Klein-Tauber. [...] הגדולים (Gross) והארוכים (Lang) היו מעטים יותר. ועוד סימן היכר – שחור ולבן: יותר מ-560 (Schwarz) ו-Černý כלולים בספר הזיכרון [ספר הזיכרון לטרזין המבוסס על רשימות המגורשים לגטו לודז' ולטרזין ומשם להשמדה], בתוספת עשרות שחורי שער או זקן (Schwarzkopf, Schwarzbarth) וקרוב ל-670 Weiss, בתוספת עשרות בעלי שער או זקן שיבה (Weisskopf, Weissbarth)."

(רות בונדי, שורשים עקורים: פרקים בתולדות יהדות צ'כיה 1939-1945, יד ושם, בית טרזין תשס"ב, עמ' 159, 180)

מצב משפחתי: רווקה

מה עוד ידוע על משפחת קלינלר?

חיפוש במאגר השמות אחר שם המשפחה קלינלר מלמד כי בלודז' התגוררו חמישים ושבעה אנשים הנושאים שם משפחה זה. כנראה זו הייתה משפחה ענפה אחת. יוסף גולדברג, בן דודה של שרה, מילא דפי עד רבים על בני משפחת קלינלר, בהם אביה של שרה, דודותיה, דודיה ומשפחותיהם, חלק מהם לא התגוררו בלודז' אלא במקומות אחרים בפולין. מעניין שעל אמה של שרה לא מילא יוסף דף עד. ייתכן שהסיבה לכך היא שהוריה של שרה היו גרושים (כך מצוין בדף העד של אביה, חנוך). כנראה לא, אמה של שרה, ניתקה את קשריה עם משפחת בעלה ולכן יוסף לא ידע מה עלה בגורלה. בחיפוש במאגר השמות נמצא דף עד על לאה קלינלר לבית בהריר מלודז' שמילא בן דודה. בדף עד זה לא מצוין שללאה היו ילדים, ולכן אין לדעת בוודאות אם זו אמה של שרה.

כמיליון וחצי ילדים נרצחו בתקופת השואה: בגטאות, בבורות הירי, במחנות ההשמדה ועוד. על פי האידאולוגיה הנאצית, הילדים היהודים היו דור ההמשך של העם היהודי, ולכן לא חסו הגרמנים על חייהם של ילדים ואף של תינוקות והחילו גם עליהם את "הפתרון הסופי".

המאגר המרכזי של שמות קורבנות השואה

במחנות ההשמדה שלא נערכו בהם סלקציות על הרציף, דוגמת בלז'ץ, סוביבור וטרבלינקה, נרצחו רוב היהודים מיד עם בואם. רק מעטים מהם לא נרצחו מיד אלא נשלחו לעבודות כפייה במחנה. במחנות שהיו שילוב של מחנה ריכוז ושל מחנה השמדה, למשל אושוויץ ומיידנק, נשלחו רוב הילדים למוות מיד עם הגיעם. הילדים לא "עברו" את הסלקציה שנעשתה עם ההגעה למחנה הן בשל התפיסה הנאצית שהם "הדור היהודי הבא" הן משום שלא היו "כשירים לעבודה".

(מתוך: נחום בוגנר, **בחסי זרים – הצלת ילדים בזהות שאולה בפולין**, יד ושם, ירושלים תשס"א, עמ' 17)

תאריך הלידה: 1928 בערך

באיזו תקופה חיה שרה?

שרה נולדה בשנת 1928 בעיר לודז' (Lodz) השוכנת בפולין, מדרום מערב לזורשה. פולין לאחר מלחמת העולם הראשונה: בתום מלחמת העולם הראשונה (1914 – 1918), בעקבות תבוסת אויביה והמאבק שנאבקה בכוחות עצמה, השיגה פולין מחדש את עצמאותה והרפובליקה הפולנית השנייה הוקמה. גבולות מדינת פולין היו נושא לדיונים בין ראשי המעצמות המנצחות בוועידת השלום בפריז, למאבקים צבאיים ולמתיחויות פוליטיות רבות. פולין ביקשה לחזור לגבולותיה ההיסטוריים, אולם גרמניה וברית המועצות לא הסכימו לוותר על שטחי הגבול הסמוכים למדינותיהן. עקב כך נקבעו פשרות, למשל המעמד המיוחד של דנציג. בשטחי המזרח נוצרה בעיה חריפה של המיעוטים האתניים הסלביים והבלטיים, וחוזה המיעוטים של חבר הלאומים לא פתר אותה. המציאות הפוליטית של פולין חייבה אותה לתמרן בין המעצמות במערך הפוליטי האירופי המורכב והרופף. בתחילת 1934 נחתם הסכם בין גרמניה לפולין, ובמדיניות פולין הסתמנו התקרבות לגרמניה והתקררות ביחסים עם הידידה המסורתית צרפת.

פולין סבלה גם מבעיות פנים אחרות: בשנותיה הראשונות להיותה מדינה עצמאית, לאחר מלחמת העולם הראשונה, פקדה את המדינה אינפלציה, ובסוף שנות ה-20 היא נפגעה ממשבר הכלכלה העולמי, עד שבשנות ה-30 היו כחמישית מכלל העובדים בה מובטלים. בשנים אלו סבל משטרה הפרלמנטרי מחוסר יציבות, ממשלות הקואליציה בה היו קצרות ימים והשחיתות פשתה בשלטון. ב-12 במאי 1926 חולל יוזף פילסודסקי, שליט המדינה, הפיכה צבאית בססמה "סנצ'ה" (Sanacja, הבראה), כונן משטר צבאי אוטוריטטיבי ועד מותו ב-1935 שלט במדינה בתפקיד שר ההגנה. במותו עבר השלטון לידי הנשיא איגנצי

המאגר המרכזי של שמות קורבנות השואה

מושצ'צקי, מפקד הצבא הגנרל אדורד רידז-שמיגלי ושר החוץ יוזף בק. עם הזמן גברו בחוגי השלטון הנטיות האנטישמיות והתחזקו במדינה הנטיות הימניות-רדיקליות.

(מתוך: הערך 'לודז', **האנציקלופדיה של השואה**, כרך ג', ישראל גוטמן [עורך], הוצאת יד ושם וספריית הפועלים, ירושלים 1990, עמ' 612 – 620).

היהודים בפולין לאחר מלחמת העולם הראשונה

כינונה של פולין העצמאית ב-1918 שיפר רק במעט את מצבם של היהודים. בחוקה משנת 1921 הם הוגדרו אזרחים שווי זכויות, ולפי הסכם המיעוטים שנחתם בוורסאי, ניתן להם גם חופש לפתח את תרבותם ואת מוסדות החינוך שלהם. אולם בפועל הם המשיכו לסבול מאפליה חברתית וכלכלית, ובמחצית השנייה של שנות ה-30 אף מאפליה בחוק. בשנות ה-30 הידרדר מצבם של היהודים מאוד. הגורמים לכך היו בעיקר משבר הכלכלה העולמי והתגברות כוחות הימין האנטישמיים. הקצנה חלה גם בתחומי החיים האחרים כגון היחס לסטודנטים היהודים. התקופה כולה התאפיינה בהתגברות חדה של האנטישמיות, פעמים רבות אנטישמיות אלימה, ובדחיקת היהודים לשולי החברה מבחינה חברתית וכלכלית.

(מתוך: מיכל אונגר, **לודז' – אחרון הגטאות בפולין**, יד ושם, ירושלים 2005, עמ' 21-22)

מקום מגורים קבוע: לודז', פולין

באיזו סביבה התגוררה שרה?

שרה ומשפחתה התגוררו בלודז', עיר בפולין מדרום מערב לוורשה. מהמאה ה-19 גדלה העיר במהירות רבה עם התפתחות התעשייה בה, בייחוד תעשיית הטקסטיל, ועמה גדלה גם הקהילה היהודית עד שלודז' הייתה לעיר השנייה בגודלה בפולין, אחרי ורשה, והקהילה היהודית בה הייתה לשנייה בגודלה, אחרי ורשה.

באוקטובר 1919 הייתה לודז' לעיר מחוז, ועקב כך חל שיפור מה במצבה, אולם הפריחה הכלכלית שאפיינה את העיר עד מלחמת העולם הראשונה לא הייתה עוד נחלתה. התקופה שבין המלחמות עמדה בסימן משברים כלכליים רצופים. בכל זאת המשיכה לודז' להיות עיר התעשייה החשובה בפולין וסיפקה יותר ממחצית תוצרת הטקסטיל של פולין.

לודז' בין שתי מלחמות העולם

בין שתי המלחמות השפיעו על מצבם הכלכלי של היהודים בלודז', מלבד התנאים הכלכליים, גם תנאים מיוחדים כגון המבנה המיוחד של תעסוקת היהודים, המדיניות האנטי-יהודית של השלטון ושל העירייה ובראש ובראשונה גל האנטישמיות הגואה, בעיקר לאחר עליית היטלר

המאגר המרכזי של שמות קורבנות השואה

לשלטון בגרמניה (ערב מלחמת העולם השנייה חיו בלודז' ובסביבתה יותר משישים אלף גרמנים. זה היה הריכוז הגדול ביותר של גרמנים ברחבי המדינה).

פוליטיקה

שלושה גושים מרכזיים של מפלגות פוליטיות יהודיות הוקמו בלודז': המפלגות האורתודוקסיות ובראשן אגודת ישראל, המפלגות הציוניות על כל גוניהן ומפלגות השמאל ובראשן הבונד. רוב הציבור היהודי בלודז' היה מסורתי, ורבים תמכו באגודת ישראל; נציגיה שלטו בקהילה במרבית התקופה שבין שתי המלחמות. התנועה הציונית הייתה פעילה מאוד וזכתה לפופולריות בעיקר לאחר הצהרת בלפור. אולם במשך הזמן השתנתה התמונה, ובהדרגה היה הבונד למפלגה היהודית החזקה במועצת העיר.

תנועות נוער

תנועות נוער יהודיות מכל גוני הקשת הפוליטית פעלו בעיר, ואלפי בני הנוער היו חברים בהן, החל בתנועות ציוניות, דרך תנועות היהדות החרדית וכלה בתנועות הנוער של הבונד ופעילים יהודיים בארגון הנוער הקומוניסטי. מצבם הכלכלי והפוליטי הקשה של היהודים באותן שנים והשינויים הגדולים שחלו בחברה היהודית גרמו לכך שהתכנים המסורתיים איבדו מכוחם בעיני צעירים רבים. בבתים רבים נחלשה הסמכות המסורתית של ההורים, והצעירים חיפשו פתרונות חדשים להגדרת זהותם הכללית והיהודית ומצאו אותם בתנועות הנוער.

חינוך

מרבית התלמידים היהודים למדו בבתי ספר ממלכתיים – הלימודים היו חנינם, ולא היו לימודים בשבת. הורים שידם הייתה משגת שלחו את ילדיהם לבתי ספר פרטיים לפי השקפת עולמם הדתית או הפוליטית.

אלפי ילדים למדו במוסדות תורניים שונים בשליטת אגודת ישראל, בעיקר ב"תלמוד תורה". עוד היו בעיר תריסר גימנסיות יהודיות. הן נחשבו יוקרתיות, ולמדו בהן ילדי היהודים האמידים ביותר.

ההידרדרות הכלכלית והחברתית של היהודים בשנות ה-30 ניכרה היטב במערכת החינוך היהודית. משפחות רבות לא יכלו לממן את חינוך ילדיהן, והצעירים נאלצו לצאת לעבודה.

מקומות המגורים במלחמה: גטו לודז', פולין

מה עלה בגורל יהודי לודז' עם הכיבוש הגרמני?

ב-8 בספטמבר 1939 כבשו הגרמנים את לודז', והיא נכללה בחבל הוורטלנד וסופחה לרייך קעבור חודשיים. ב-11 באפריל הסבו הכובשים את שם העיר לליצמנשטט (Litzmannstadt), וכך מכונה גטו לודז' ברוב התעודות.

המאגר המרכזי של שמות קורבנות השואה

מיד עם הכיבוש התחילו רדיפות אכזריות נגד היהודים. החטיפות לעבודת פרך, ההתעללויות וההתנפלויות על עוברים ושבים מוטטו מיד את חיי הכלכלה והחברה של יהודי העיר. עם הכיבוש חוסלו כל מוסדות הציבור והתרבות של היהודים.

למן כיבוש העיר ועד חיסולו של הגטו עסקו הגרמנים בהחרמות ובשוד של הרכוש היהודי. הגזל השיטתי הגדול ביותר התרחש בחודשי הכיבוש הראשונים, לפני ההעברה לגטו. השלטונות הגרמניים הוציאו בזה אחר זה הוראות וצווים הפוגעים פגיעה קשה באוכלוסייה היהודית כגון איסור לצאת את בתיהם מחמש לפנות ערב עד שמונה בבוקר. ב-18 בספטמבר פורסמו צווים הפוגעים בחיי הכלכלה של היהודים. גם הסחר בטקסטיל נאסר עליהם, ולמעשה הביא הדבר לידי החרמת המפעלים של היהודים והעברתם לידי גרמנים.

ב-13-14 באוקטובר מינו השלטונות הגרמניים יודנרט, שנקרא אלטסטנרט (מועצת הזקנים), ובראשו הועמד מרדכי חיים רומקובסקי.

חודש נובמבר הביא עמו מאורעות קשים ליהודי לודז'. בתחילת החודש חויבו היהודים לשאת סרט שרוול צהוב. באמצע החודש הרסו הגרמנים את כל בתי הכנסת בעיר. ב-11 בנובמבר נאסרו כל חברי האלטסטנרט מלבד רומקובסקי. למעט שמונה מהם, נרצחו כולם. על רומקובסקי הוטל להקים אלטסטנרט שני אשר יפעל בפיקוח קפדני של הגסטפו. ב-10 בדצמבר הוצאה פקודה סודית על הקמת גטו בחלקה הצפוני של העיר, בשכונת העוני היהודית בלוטי (Baluty). בהוראה ששוגרה למוסדות הגרמניים בעיר נאמר: "מובן מאליו כי הקמת הגטו אינה אלא שלב ביניים [...] המטרה הסופית חייבת להיות ביעור מוחלט של מכת דבר זו"...

ב-30 באפריל 1940 נסגר הגטו בשטח של ארבעה קמ"ר, ובו רק 2.5 קמ"ר של שטח בנוי. 164,000 מיהודי העיר נדחסו בו.

עזיבת הבתים בעיר והמעבר לגטו היו מאורע טראומטי ליהודי העיר. הסופר והמשורר ישעיהו שפיגל מתאר את המעבר באחד מסיפוריו: " [...] עם בוקר [...] יצאו נהרו [...] מכל חצרות היהודים, מאות מזחלות שהותקנו בחיפזון. שלג מעובה כיסה תילים תילים את הרחובות. על גבי המזחלות שמילאו את כל הרחובות, מוטלים היו דפנות מיטות, ספות מפורקות, מזרונים, מנורות [...] רתומים בחבלים גרו היהודים את המזחלות ומאחוריהם [נשים וטף] מכתפות חבילות צרורות. הילכו במדרכות ובאמצע הכביש טעונים סלים, תיבות ומזוודות [...]".

(ישעיהו שפיגל, **מלכות גטו**, ההסתדרות והקיבוץ המאוחד, תל אביב תשי"ג, עמ' 11)

המאגר המרכזי של שמות קורבנות השואה

בשטח הגטו היו סך הכול 48,100 חדרי מגורים, רובם הגדול בתי עץ בלי מים זורמים וביוב. הצפיפות בגטו הייתה נוראה. היהודים היו צריכים לממן את הוצאות החזקתם ונוסף על כך גם את הוצאות המינהל הגרמני, לשלם מסים שונים ועוד. היהודים שילמו גם על המזון שסופק להם ושאיכותו הייתה בדרך כלל ירודה מאוד.

ניהול העניינים של גטו לודז' הוטל על מינהל הגטו בראשות הנס ביבוב. ביבוב הצטרף למפלגה הנאצית ב-1937 בעיקר מתוך עניין אישי. בתוך תקופה קצרה השכיל ביבוב להפוך את הגטו למקור רווחים לא רק לעצמו אלא גם לשורה של פקידים בדרגות שונות. כך התפתחה בגטו מציאות מיוחדת במינה שהביאה לידי פיתוח מערך עבודת כפייה שלא היה כדוגמתו בשום גטו אחר. במאי 1940 הורה ביבוב להתחיל בהקמת מפעלי ייצור – "רסורטים". המפעלים הללו התבססו על כוח עבודה זול מאוד והיו אמורים להיות לנאצים מקור לרווחים. ניצול כוח העבודה של היהודים הכלואים בגטו הכניס למינהל הגטו רווחים של כ-350 מיליון מרקים גרמניים. בתוך שנה הוקמו בגטו 117 מפעלים! עד 1942 סיפקו היהודים ברסורטים את רוב תוצרת הצבא באזור. בתקופה זו האמין רומקובסקי שככל שהגטו יהיה יצרני יותר, כך יימנעו גירושי היהודים ממנו. ובכל זאת, העבודה ברסורטים אלו הייתה קשה מאוד – שש עשרה שעות עבודה ביום תמורת מנת אוכל זעומה. התשתית הארגונית, מערך העבודה ובעיקר חופש הפעולה היחסי שהיה לרומקובסקי בעניינים פנימיים יצרו אשליה של מעין שגרה, והיא נטעה בלב יהודי הגטו את האמונה שעל אף כל הקשיים יצליחו להחזיק מעמד ולעבור את התקופה. לכן גם ילדים קטנים נשלחו לעבוד ברסורטים. יוסף זליקוביץ תיעד ביומנו את החיים בגטו לודז' וכתב על אותם ילדים עובדים: *"אותו יהודי קטן ננעל לשמונה שעות בכותלי בית החרושת [...] שבהם שוררים לרוב תנאים הנוגדים את כללי ההיגיינה הבסיסיים [...] מוטל [עליו] להתייצב לעבודתו כחייל ממושמע [...] לילד כזה אין ארוחת בוקר לפני צאתו לעבודה, אין לו מה לקחת איתו [...] הילדים בגטו חייבים לעבוד. אם לא, נשקפת להם סכנה שייקרעו מהוריהם ויישלחו למקום לא ידוע. כאשר הם עובדים הם אזרחי גטו מועילים ומוגנים [...]"*

(יוסף זליקוביץ, **בימים הנוראיים ההם: רשימות מגטו לודז'**, יד ושם, ירושלים 1994, עמ' 184-185)

בגטו לודז' מתו המונים עקב התנאים הקשים ששררו בו. הצפיפות ותנאי התברואה הירודים חוללו מגפות, בעיקר טיפוס. המחסור החמור בחומרי הסקה בחורף גרם לסבל קשה, אך הבעיה המרכזית במשך כל תקופת קיום הגטו הייתה הרעב. 21% מכלל הכלואים בגטו מתו מרעב, מקור וממחלות. תמותת השיא הייתה בשנת 1942.

המאגר המרכזי של שמות קורבנות השואה

(מתוך: הערך 'לודז', האנציקלופדיה של השואה, כרך ג', ישראל גוטמן [עורך], הוצאת יד ושם וספריית הפועלים, ירושלים 1990, עמ' 612 – 620).

מקום ונסיבות המוות: נשלחה לתאי הגזים בחלמנו בשנת 1942 בראש השנה באקציה הנקראת "שפּערא"

מה היו המקום ונסיבות המוות של שרה?

הגירושים למחנות כפייה ומוות היו הסיבה העיקרית להתדלדלות אוכלוסיית הגטו. תחילה היו הגירושים לעבודת כפייה מחוץ לגטו ואחר כך למחנות ההשמדה. בדרך כלל לא היה יעד הגירושים ידוע ליהודים. השילוחים למחנות לעבודת כפייה התחילו בדצמבר 1940 ונמשכו עד סוף יוני 1940. בדרך כלל גורשו היהודים למחנות לעבודת כפייה באזור פוזנן.

בתחילת ינואר החלו השילוחים מגטו לודז' למחנה ההשמדה חלמנו. השלטונות הגרמניים אילצו את רומקובסקי להכין רשימות של המועמדים לגירוש ולארגן את נקודות האיסוף בגבול הגטו. הוא ניסה לפעול אצל השלטונות הגרמניים כדי להפחית את מספר המגורשים, אך לשווא. מנקודת האיסוף העבירו כוחות גרמניים רבים את הקרבנות אל חלמנו וביום בואם לשם, או למחרתו, נרצחו כולם במשאיות גז. בחודשים ינואר עד מאי 1942 הוצאו מהגטו ונרצחו במחנה ההשמדה חלמנו 55,000 יהודים.

הגירוש הטראומטי והקשה ביותר נעשה בימים 12-5 בספטמבר 1942: בשבוע זה ערכו הגרמנים מבצע שילוח שני מהגטו לחלמנו, אלא שהדבר נעשה ללא עריכת שמות בידי האלטסטנרט. הגרמנים הכריזו על עוצר כללי בגטו, בגרמנית Gehsperr, ומכאן שמו של המבצע – שְפֵרָה. ב-3 בספטמבר הודיע ביבוב לרומקובסקי על עוד גירוש של עשרים אלף בני אדם – כל הקשישים בני שישים וחמש ויותר, ילדים עד גיל עשר וחולים. הגרמנים העמידו בפני רומקובסקי שתי אפשרויות – שהיודנרט יארגן את הגירוש או שהגרמנים יעשו זאת. רומקובסקי בחר באפשרות הראשונה. ב-4 בספטמבר עמד רומקובסקי לפני קהל הגטו באחת מכיכרות הגטו ושיתף את הקהל בגזרה הנוראה. במעמד זה נאם רומקובסקי את נאומו המפורסם: "[...] אני מוכרח לבצע את הניתוח הקשה השותת דם, אני מוכרח לקטוע איברים בכדי להציל את הגוף! אני מוכרח ליטול ילדים ואם לא, עלולים להילקח גם אחרים [...]"]

(מתוך: השואה בתיעוד - מבחר תעודות על חורבן יהודי גרמניה ואוסטריה, פולין וברית המועצות, יצחק ארד, ישראל גוטמן, אברהם מרגליות (עורכים) יד ושם, ירושלים תשל"ח, תעודה 120).

המאגר המרכזי של שמות קורבנות השואה

ב-5 בספטמבר 1942 הוטל עוצר כללי על הגטו. רק עובדים בעלי אישורים מיוחדים הורשו להתהלך ברחובות. המשטרה היהודית בלודז' ביצעה את הפינוי במשך יום וחצי, אולם כבר ב-7 בספטמבר נכנסו הגרמנים וביצעו בעצמם את הגירוש בסיוע המשטרה היהודית משום שקצב הגירושים לא השביע את רצונם. השוטרים היהודים הורו לדיירי הבית לרדת לחצר, שם ערכו אנשי הגסטפו והמשטרה הגרמנית סלקציה אכזרית, בלי להתחשב ברשימות, בתעודות עבודה או בגיל הנידונים. המחזות היו קשים. לא הייתה כמעט משפחה שלא נפגעה. באקציה רצחו הגרמנים בדם קר מאות בני אדם. העוצר הסתיים ב-12 בספטמבר, ובתי החרושת והמלאכה נפתחו יומיים אחר כך.

בימי השפּוּרָה גורשו לחלמנו 15,685, בני אדם, כשליש מהם ילדים בני חמש-עשרה, ובהם גם שרה קלינלרר. הקבוצה הגדולה ביותר של המגורשים הייתה דווקא בני שש-עשרה עד חמישים וחמש, כלומר אנשים בגיל העבודה, שלא כפי שחזהו והבטיח רומקובסקי. השפּוּרָה הותירה צלקת כואבת בלבם של הניצולים. עד היום, על אף שבעת מדורי הגיהנום שעברו מאז ועד סיום המלחמה, נשארה השפּוּרָה בעיני הניצולים אחת הטראומות הקשות ביותר שחוו, והם מרבים לתארה בעדויותיהם.

(מתוך: מיכל אונגר, לודז' – אחרון הגטאות בפולין, יד ושם, ירושלים תשס"ה, עמ' 310-299)

פרטי מוסר דף העד: יוסף גולדברג

מה ידוע על ממלא דף העד?

את דף העד שלפנינו מילא יוסף גולדברג, בן דודה של שרה בשנת 1978. יוסף אינו מציין אם הוא ניצול שואה.

נוסף על דף העד של שרה, מילא יוסף דפים רבים על בני משפחת קלינלרר, ובעזרתם היה אפשר לבנות עץ משפחה ענף.

בניית עץ המשפחה התאפשרה בזכות האנשים שמסרו דפי עד להיכל השמות ביד ושם. כאשר בידי מוסר דף העד אין מידע על גורל כל בני המשפחה בתקופת השואה, אי אפשר לבנות עץ משפחה מפורט. לכן יש בהיכל השמות דפי עד שנרשם בהם שסיבת המוות אינה ידועה ואף דפי עד שמוסר דף העד אינו בטוח שהאדם שאת פרטיו הוא ממלא אכן נספה. מכיוון שמשפחות שלמות נספו ולעתים לא נותר שריד ממקום יישוב שלם, עדיין לא ידוע גורלם של כמחצית מהאנשים שנספו בשואה. אולם מקרים מעטים של איחוד מחדש של קרובי משפחה שנחשבו מתים ולעתים נרשם שמם בדפי העד מעוררים את התקווה שבני משפחה שלא ידוע מה עלה בגורלם עדיין חיים. עם זאת, ככל שהשנים חולפות ואין מידע

המאגר המרכזי של שמות קורבנות השואה

חדש על גורל בני המשפחה, הולך וגובר רצונם של ניצולי השואה להספיק ולהנציח את שמות יקיריהם. לכן ניכר ניסיונם של בני דור השואה ושל הדורות שאחריהם להתחקות על סיפור החיים של קרובי משפחתם ולשמור אותו במשמרת עולם בהיכל השמות של יד ושם. מעץ המשפחה של יוסף ושרה אפשר ללמוד לא מעט על הטרגדיה שפקדה את ניצולי השואה ואת העם היהודי – טרגדיה שהתבררה במלואה רק עם סיום המלחמה. אין לדעת אם יוסף גולדברג הוא ניצול או שמא הספיק לברוח לפני המלחמה, אך מצבו המשפחתי דומה למצבם של רבים מניצולי השואה עם השחרור. בחינת ההיבטים השונים של השחרור מלמדת עד כמה הייתה עמוקה התהום שהפרידה בין השואה לבין התקומה, בין כאב השחרור לבין החזרה לחיים. עם השחרור עמדו הניצולים על הגודל והעצמה של האסון שפקד אותם. הם היו בודדים בעולם ונאלצו לבנות מחדש את חייהם.

בדרך כלל לא חיכה להם איש. במקרים אחרים ניצל עוד בן משפחה. גם במקרים יוצאי הדופן, כששבו בני זוג ומצאו זה את זה או כשילדים התאחדו עם הורה, המחיש מספר הניצולים הקטן את גודל האבדה, את סופיות האסון. בזמן שהאוכלוסייה המקומית ליקקה את הפצעים, ספרה את המתים וקיוותה לשוב ולהיבנות, ספרו היהודים לא את המתים אלא את הניצולים. מיד עם תום המלחמה החלו להתגבש רשימות של ניצולים ושל נספים, והן פורסמו במחנות העקורים.

"שבילי מחנה ברגן-בלזן החדש מסודרים בסימטריות בפרחים ודשא, כמו במחנה צבאי גרמני. הצריפים היפים, לשעבר של אנשי הס"ס והצבא הגרמני, אוכלסו עתה על ידי הניצולים היהודים. הם התהלכו בשבילים והביטו איש בפני רעהו, מחפשים קרובים, משפחה. החיילים היהודים מהצבא הבריטי, מהבריגדה הארץ-ישראלית ומהצבא האמריקני שבאו למחנות חיפשו אף הם קרובים. כל אחד שבא הביא רשימה... מעטים מאוד מצאו את מי שחיפשו. חסרו שישה מיליון איש, שלא יחזרו לעולמים..."

(מאשה גרינבאום, **חיים על פי תהום**, יד ושם, ירושלים 1999, עמ' 218-208)

ניצולים רבים היו היחידים ששרדו לא רק במשפחתם הגרעינית (הורים ואחים) אלא גם במשפחתם המורחבת. לעתים נותרו יחידים מקהילה, ללא כל אדם שיוכל להעיד שפעם הכיר אותם, חלק איתם עבר משותף, זיכרונות משותפים כל חייהם, כל העולם שהיה מוכר להם – הכול נמחק ואבד. כך גם מראה עץ המשפחה של יוסף: מכל משפחתו הענפה – הורים, אחים, גיסים, אחיינים, דודים, בני דודים, סב וסבתא - לא נותר איש!

המאגר המרכזי של שמות קורבנות השואה

הקורא את עדויותיהם של הניצולים יראה שסיפור השחרור אינו אופטימי כלל. אין זו רק תחילתם של החיים החדשים שלאחר האסון אלא גם הפרק האחרון באסון עצמו. אמנם בפרק הזמן הזה נסגר המעגל, אך זו סגירה טרגית: לאחר שנות ייסורים גופניים ואימה נאלצו הניצולים להכיר באבדן הסופי של עולמם. לא היה אפשר לדחות עוד את ההכרה הזאת או להסתתר מאחורי הרעב או החשש לגורלם ביום המחרת. עתה נאלצו להיפרד פרדה סופית מהוריהם, מבני זוגם, מילדיהם, מבתיהם, מעריהם, מעולמם ומזהותם. מספר על כך בעדותו יוסף גוברין:

"[...] תוך כדי הליכה לקראת החיילים תפסתי את ההרס שזרעה המלחמה. בעיני הייתה זו חוויה אישית מאוד. אולי בגלל שקיוויתי, במשך כל השנים שהיינו בגטו, שאבי בכל זאת עדיין בחיים. ההרס של המלחמה והיתמות שלי התגלו לעיני ביום הניצחון. ראיתי אז את ההרס שזרעה המלחמה אולי בצורה הרבה יותר ריאליסטית מכפי ששמתי לב קודם לכן, אותו ההרס שהיה למעשה סביבי יומם ולילה, אבל רק ביום הניצחון הבחנתי בו באותו רחוב שהלכתי בו... אז תפסתי כילד את גודל ההרס... ובאמת, יום הניצחון הזה נחרת בזיכרוני עד היום כיום של... לא יום של חג!"

(מתוך: יהודית קליימן ונינה שפרינגר-אהרוני, **כאב השחרור**, יד ושם, ירושלים תשנ"ה, עמ' 32-33)

תאריך מסירת דף העד: ח' אלול (10/9/78)

מתי מילא יוסף גולדברג את דף העד?

את דף העד שלפנינו, כמו את דפי העד האחרים של בני משפחתו שנספו, מילא יוסף גולדברג, בן דודה של שרה, בשנת 1978, שלושים ושלוש שנים אחרי המלחמה. פעמים רבות מולאו דפי העד עשרות שנים לאחר המלחמה, בעיקר כאשר הניצולים חשים כי ככל שעובר הזמן ההנצחה חשובה ומשמעותית יותר. בשנת 1953 נחקק במדינת ישראל "חוק זיכרון השואה והגבורה- יד ושם". על פי החוק הוקמה בירושלים רשות הזיכרון - יד ושם - ונקבעו תפקידיה. בין השאר נקבע כי ליד ושם הסמכות להעניק אזרחות זיכרון לבני העם היהודי שנספו בשואה לאות היאספם אל עמם: "אזרחות זיכרון יכול שתוענק לאותו חלק מהעם היהודי שנספה בשואה במשותף או לכל אחד מבני העם היהודי שבעבורו מבקשים זאת".

זמן קצר לאחר הקמתו החל יד ושם לאסוף את שמות היהודים שנספו בשואה. שמות הנספים ופרטיהם הביוגרפיים נרשמים בדפי עד ונשמרים בהיכל השמות. במשך יותר מארבעים וחמש שנים יד ושם אוסף דפי עד בישראל ובעולם כולו. באיסוף השמות

המאגר המרכזי של שמות קורבנות השואה

משתתפים ארגונים יהודיים וקהילות יהודיות, בתי כנסת וקבוצות מתנדבים, ובעת האחרונה גם תלמידי בתי הספר התיכוניים בארץ.

במדינת ישראל הצעירה החל פרויקט איסוף השמות כבר בשנת 1955. תחנות הרישום הוצבו במקומות שונים בארץ, ופורסמו מודעות בעיתונים המבקשות מהציבור למלא דפי עד. כעבור מספר שנים, לקראת סוף שנות ה-50, החלו פוקדים לעבור מבית לבית ולאסוף את דפי העד. העשורים הראשונים לקיומה של מדינת ישראל הוצגו על פי רוב כתקופה שבה שתקו ניצולי השואה והחברה הישראלית לא רצתה לשמוע על השואה, ומעניין כי דווקא בתקופה זו מילא הציבור כ-883,000 דפי עד. רובם מולאו בארץ, מיעוטם בחו"ל. למעשה, השואה לא ירדה מסדר היום הציבורי בשנות ה-50: נוסף על פרויקט דפי העד, חוקקה הכנסת חוקים דוגמת "החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם" ו"חוק יום הזיכרון לשואה ולגבורה", הוצאו לאור ספרי "יזכור" של קהילות, הוקמו אנדרטות זיכרון ועלו לדיון ציבורי סוער נושא "השילומים" מגרמניה ומשפט קסטנר.

בעשור הראשון תוכננו הטפסים של דפי העד כך ששם ההורה ושמות ילדיו נכתבו בדף עד אחד. כשליש מהטפסים המצויים היום בהיכל השמות הם טפסים משנות ה-50. במהלך השנים שונה מבנה דף העד כמה פעמים, ומשנות ה-60 ואילך רשומים שמות הילדים בדפי עד משלהם, מתוך תפיסה שכל אחד מהילדים הללו זכאי למצבה סמלית נפרדת. נוסף על כך, אנשי היכל השמות שוקדים על מילוי דפי עד נפרדים לילדים ששמותיהם נרשמו בדפי העד של הוריהם בשנות ה-50.

שלא על פי התפיסה הרווחת שיחס החברה הישראלית לשואה השתנה בעקבות משפט אייכמן בשנים 1961-1962, הרי הנתונים הסטטיסטיים מראים שדווקא בשנות ה-60 וה-70 מולאו פחות דפי עד: בשנים 1962-1983 מילא הציבור עוד כ-124,000 דפי עד. עד אמצע שנות השמונים מולאו סך הכול כמיליון דפי עד, יותר מ-80% מהם בשנות ה-50.

בשנים 1984-1991, אז החלו משלחות של בני נוער מבתי הספר התיכוניים בארץ לנסוע לפולין, מולאו יותר דפי עד: בשנים 1984-1989 מולאו בממוצע כ-15,000 דפים מדי שנה, ובשנת 1990 מולאו כ-30,000 דפי עד. בשנים אלו יותר ממחצית ממוסרי דף העד היו מחוץ לארץ.

משנת 1992 החל היכל השמות למחשב את דפי העד. מפעל מחשוב השמות הוא בעל חשיבות רבה לדור ההמשך שמחפש אחר שורשי המשפחה ומבקש למצוא את עקבותיו של העולם שחרב. השואה הייתה זה מכבר לחלק אינטגרלי של הזיכרון הקולקטיבי ושל

המאגר המרכזי של שמות קורבנות השואה

ההוויה היהודית-ישראלית. נוסף על הזיכרון הציבורי-הקולקטיבי, יש היום מקום לזיכרון הפרטי, לחיפוש ולהעמקה בשורשי העבר המשפחתיים. במשך שנים העדיפו ניצולי שואה רבים שלא לעורר את הזיכרון ולא סיפרו דבר לילדיהם. כעת, שנים רבות אחרי המלחמה ולאחר שחלו תמורות במעמד של ניצולי השואה בחברה הישראלית, בגילם, ביחסם לעבר וביכולתם להתמודד עמו, החלו מגיעים סבים וסבתות רבים עם נכדיהם לחקור את סיפור החיים המשפחתי שאבד בשואה. בשנים אלו המשיכו להגיע דפי עד: בשנים 1992-1998, שנות העלייה היהודית הגדולה מברית המועצות לשעבר, נוספו עוד כ-200,000 דפי עד, ובשנת 1999 נוספו יותר מ-400,000 דפי עד.

גם בשנים האחרונות רוב דפי העד נרשמים בארץ: כך למשל משנת 2003 ועד קיץ 2004 נאספו 9,286 דפים מישראל, 2,833 דפים מארצות הברית, 2,220 דפים מיוון ו-1,519 דפים מאוקראינה. מספר קטן יותר של דפי עד הגיע מארצות אחרות: 777 דפים מצרפת, 585 דפים מרוסיה, 181 דפים מקנדה ו-164 דפים מאוסטריה. דף עד אחד הגיע בין השאר מארמניה, מטורקמניסטן ומאוזבקיסטן.

כיום מצויים בהיכל השמות כשלושה מיליון שמות של נספים בדפי עד וברשימות שונות (דוגמת רשימה ממחנה מאוטהאוזן, מגטו-מחנה טרזיינשטט וכיוצא באלה). היום נמסרים ליד ושם כ-1,000 דפי מדי חודש במוצע.